

Sosiologien og natur/samfunn-veven

Svein Hammer

Postdoktor, Fakultet for samfunnsvitenskap, Nord Universitet

svein.hammer@gmail.com

Det moderne samfunnet tok form gjennom industrialisering og klassekamp, nasjonsdannelse, gryende demokrati og økt vilje til å forme samfunnsutviklingen. Og, på et mer grunnleggende plan, gjennom *menneskets triumf over naturen*. Ved å ta kontroll over livsgrunnlaget, utnytte dets ressurser og påvirke dets eksistens, ble vår virkelighet omdannet.

Med på lasset fulgte voksende miljøproblemer, som i vår tid har skapt endringsimpulser med potensiell like stor kraft som 1800-tallets transformasjon. Risikoen for ustabilitet, økte motsetninger og sammenbrudd ligger der som en bekymring – samtidig som det grønne skiftet med intensitet diskuteres i politikken, næringslivet, sivilsamfunnet og i vitenskapen. Vi samfunnsforskere har lenge latt naturviterne, teknologene og økonomene føre ordet, supplert med instrumentelle bidrag fra andre hold. Det kan imidlertid virke som den grønne diskursen er i ferd med å etablere en utfordring rettet mot ethvert fagfelt: *Skal vi fortsette som før, som om ingenting nytt har skjedd – eller er tiden moden for å justere og kanskje transformere fagenes orientering og tenkemåte?*

I 2019 ble slike refleksjoner løftet fram på *Sosiologen.no*. Gjennom syv tekster møter vi en tydelig vilje til å utfordre og skape vibrasjoner i sosiologiens tilnærming til virkeligheten. Dette gjør tekstene velegnet som empirisk materiale, i en diskursiv belysning av en grunnlagsteoretisk diskusjon: *Hva er sosiologiens rolle i formingen av en grønn samfunnsorden?*

Spørsmålet har ikke noe entydig svar. Snarere står vi i en mangefasettert situasjon, der et etablert rammeverk brynes mot nye erfaringer. Kanskje kan vi belyse det hele via Michel Foucaults begrep «problematisering»? Antagelsen er da at overgangen fra én diskursiv orden til en annen preges av problematiserende prosesser, der gitte sannheter utfordres via et mylder av ulike stemmer – og der vi først med ettertidens blikk kan vite hvorvidt og eventuelt hvordan virkeligheten justeres eller omformes (jf. Foucault, 1997, 1999; Hammer, 2017).

Den grønne problematiseringsprosessen har siden 1960-tallet resultert i omfattende litteratur om forholdet mellom samfunn og naturmiljø – fylt med analytiske posisjoner (Næss, 1999; Latour, 2004; Wapner, 2010; Hamilton, 2017), oversikter over landskapet (Dobson, 2007; Dryzek, 2013; Jakobsen, 2017; Garforth, 2018), samt retningslinjer for handling (Giddens, 2011; Pave Frans, 2015). Jeg har bidratt med bøkene *Fra evig vekst til grønn politikk* (Hammer, 2016) og *Framtidens Norge* (Hammer, 2018). Langs en linje som strekker seg fra vekstbasert framskritt via økologisk motreaksjon til en samtid der det kjempes om definisjonsmakten over det grønne skiftet, har jeg søkt å belyse hvordan vår virkelighet formes gjennom brytninger mellom varierte diskurser.

Natur/samfunn-veven¹

Vi kommer tilbake til diskursene, men la oss først foreta en sveip over menneskehetens historie. Alle kjente sivilisasjoner – fra Mesopotamia via Romerriket til den moderne verden – har vokst fram i en geologisk epoke (*holocen*) som gjennom 10-12 000 år har gitt oss gunstige livsvilkår. Underveis har det inntruffet både miljøkriser og samfunnsmessige kollaps, men i generell forstand har naturmiljøet befunnet seg i en likevektstilstand uten altfor store svingninger. Dette har gitt en unik mulighet til å domestisere matressurser og husdyr, hvorpå teknologiutvikling, kunnskapsproduksjon, statsdannelser og internasjonale ordninger har bragt oss videre.

Det moderne menneskets selvforståelse, forankret i evnen til å mestre våre omgivelser og underlegge oss stadig mer av jordens ressurser, er på dette viset uløselig knyttet til hva naturmiljøet har gitt oss muligheten til å bli. En markant omdreining inntrådte med industrialismens framvekst og kapitalismens spredning. Gjennom økt energiproduksjon ble det forløst et vekstbasert framskritt som ville framstått som utenkelig i tidligere tider. De siste 200 årene utgjør slik sett en unik fase i verdens historie. Det kritiske spørsmålet er om denne singulære hendelsen i for stor grad har fått prege vårt blikk på verden, vår forståelse av livet og derigjennom hvordan vi former våre samfunn.

Gjennom samspillet mellom vitenskap, teknologi, økonomi og kolonialisering av jordkloeden, har vi over tid lært oss å betrakte naturen som en samling enkeltdele som kan identifiseres, hentes ut, bearbeides, (for)brukes og erstattes med nye komponenter. Samtidig oppsto det alt på 1800-tallet en økende bekymring for forurensingen og naturødeleggelsen. Med etableringen av den økologiske vitenskapen ble bekymringen koblet til økt kunnskap om naturens helhetlige prosesser, der ulike elementer er gjensidig avhengig av hverandre.

Kraften i de kritiske motstemmene tok likevel ikke av før fra 1960-tallet og framover. I løpet av relativt kort tid ble kjemisk forurensing, ørkenspredning, overforbruket av ressurser, uhemmet teknologiutvikling og befolkningsvekst skrevet inn på listen over bekymringsfaktorer. Deretter ble sur nedbør, ødeleggelse av regnskogene, ubalanse i viktige kretsløp, forvitring av ozonlaget, tap av naturmangfold, havforsuring og klimaendringer føyd til. Langs dette sporet beveget det kritiske blikket seg fra lokale naturødeleggelser via nasjonale problematikker til globale miljøkriser. Steg for steg har den evige vekstens logikk blitt konfrontert med et spørsmål vi ikke kan unngå å ta på alvor: *Er vi i ferd med å undergrave selve livsgrunnlaget for det moderne samfunnet?*

På veien har vitenskapen påvist at menneskenes aktiviteter ikke bare innvirker på atmosfæren, biosfæren og så videre, men også på hvordan de ulike sfærene samspiller med hverandre. Til sammen impliserer dette at vi står overfor en ontologisk endring i *natur/samfunn-veven*. En overgang så markant at det diskuteres hvorvidt vi har beveget oss inn i en ny geologisk epoke: fra *holocen* til *antropocen*. I menneskehetens tidsalder har vi blitt en naturkraft, som bidrar til å endre jordens helhetlige funksjonsmåte, på irreversibelt og potensielt destabiliserende vis.

Ni diskurser

De skisserte utviklingstrekkene går hånd i hånd med et sosiologisk viktig spørsmål: *Hvordan har det moderne samfunnet betraktet og forholdt seg til miljøkrisene?* Temaet kan belyses diskursanalytisk, hvilket betyr at vi søker etter operative og derfor foranderlige strømminger som innvirker på hvordan vi bearbeider og former vår aktuelle virkelighet (jf. Hammer,

1. Sekvensen bygger på utvalgte momenter fra Hammer 2018.

2001, 2017). I mine bøker om den grønne politikken og samfunnsutviklingen har jeg søkt å vise hvordan ulike diskurser etablerte seg som varierte responser på miljøtemaet. Etter hvert som feltet har vokst i betydning og kraft, ble gamle diskurser med på lasset, samtidig som nye løsningsstrategier tok form. I et sammensatt felt har jeg belyst følgende strømninger:²

1. *Vekstbasert framskritt*: Diskursen utviklet seg i en symbiose mellom staten, økonomien og befolkningen, etter hvert forankret i det såkalte vekstkompromisset mellom stat/marked og rød/blå politikk, med bruttonasjonalprodukt (BNP) som omdreiningspunkt. En legger til grunn at det vekstbaserte framskrittet i seg selv skaper løsninger på enhver utfordring, etter hvert som de oppstår.
2. *Teknisk problemløsning*: Helt siden miljøutfordringene ble blottlagt, har det eksistert en nedtonet, pragmatisk orientert diskurs, der konkrete, tekniske grep forankret i administrative eller markedsbaserte ordninger anses som løsningen på alle problemer. Praksisen er formet i forlengelsen av diskurs 1, og ble viktig for utviklingen av diskurs 6.
3. *Økologisk-etisk kritikk*: En tenkemåte løftet fram av Arne Næss og Erik Dammann, i opposisjon til både vekstmotiv og teknifiserte løsningstanker, med forankring i «den naturlige naturen» som en absolutt grense for menneskelig utfoldelse. Gjennom etisk bevissthet og mer nedtonet livsform, der naturen skrives inn på linje med menneskets interesser og behov, vil balansen i økosystemene kunne gjenoppstå.
4. *Modernistisk vekstkritikk*: Med utspring i rapporten *Limits to Growth* vokste det fram et tankespor som forente radikaliteten i diskurs 3 med troen på styringsmakt, administrativ kontroll og teknisk-vitenskapelig kunnskap i diskurs 2. Via rasjonelle grep åpnes muligheten for å bremse den miljønegative veksten, samtidig som en bevarer troen på grønt framskritt.
5. *Nymarxistisk økokritikk*: Elementer fra både økologisk-etisk tenkning og modernistisk vekstkritikk føyes inn i en venstreradikal kritikk mot kapitalismen, patriarkatet og andre etablerte maktstrukturer, med tilhørende krav om at samfunnssystemet som sådan må endres markant.
6. *Økologisk (evt. grønn) modernisering*: Alt på 1980-tallet ble diskurs 3, 4 og delvis 5 temmet ved at deres kritikk ble inkorporert i det moderne samfunnsmaskineriet. En ny, konsensusorientert diskurs ble konsolidert gjennom Brundtland-kommisjonens forening av økonomisk, sosial og økologisk bærekraft i begrepet «bærekraftig utvikling», ettersom dette gjorde det mulig å betrakte vekst/vern som gjensidige størrelser framfor motsetninger.
7. *Grønn transformasjon via begrensning*: En moderert utgave av den økologisk-etiske kritikken (diskurs 3). En aksepterer at teknologi, vitenskap og bærekraftig utvikling er betydningsfullt, men fastholder at hensynet til den økologiske bærekraften krever vekstkritisk bevissthet og vilje til å tone oss ned og begrense våre aktiviteter – hvilket legitimerer mer kraftfulle veivalg enn det diskurs 6 åpner for.
8. *Grønn transformasjon via kultivering*: Denne har mye til felles med diskurs 7, men med forbehold om at noe for alltid er endret eller formørket. Den naturnære økokritikken (diskurs 3) framstår derfor som naiv, ute av takt med en hybrid samtid der natur, menneske og teknologi ikke lenger kan skilles fra hverandre. Gitt dette anses kultivering av samfunn/natur-veven som mer realistisk enn vern av naturlig natur og krav om menneskelig tilbaketrekning.

2. Diskurs 1–7 og 9 framstilles i Hammer 2016, mens diskurs 8 tilføyes i Hammer 2018. Hvordan disse er utledet er ikke mulig å framstille i en kort tekst, ettersom hver av dem har sine distinkte opphav og utviklingshistorier.

9. *Økomodernisme*: Spinner ut fra samme antropocen-tanke som diskurs 8, men framfor nedtonet kultivering søker en å utnytte teknologien og muligheten for rasjonell samfunnsorganisering fullt ut, med sikte på å forme en ultramoderne virkelighet (en radikaliserert versjon av diskurs 6).

Vi kan anta at diskursene vekselvis åpner og lukker seg mot hverandre, glir over i og/eller støter hverandre bort. I dette vil det også eksistere tilkoblede diskurser, for eksempel krav om at løsninger må favne på tvers av fattig/rik og venstre/høyre-skillen. Teoretisk kan vi anta at ulike strømninger hele tiden kjemper om overtaket, men at én strømning i en gitt fase *kan* oppnå hegemonisk kraft. Betrakter vi de skisserte diskursene, virker det plausibelt å si at den økologiske moderniseringen (diskurs 6) har opparbeidet seg en dominerende posisjon. Den etablerte seg som en miljøbevisst, delvis visjonær forlengelse av det vekstbaserte framskrittet og den tekniske løsningsorienteringen – og legitimerte slik at det grønne skiftet kan løses via administrativt, vitenskapelige og teknologiske ordninger, *uten altfor mye fokus på leve-måte, verdier og visjoner*. Om dette vil vedvare, er det ingen forunt å vite. Diskursanalysens perspektiv tilsier at dominerende strømninger når som helst kan løse seg opp eller endres i nye retninger, mens perifere strømninger brått kan øke i kraft.

Syv sosiologitekster

Hvordan vi forholder oss til miljøkrisene er ikke bare et politisk spørsmål, det berører også forskningens vitenproduksjon. Gjennom 2019 ble temaet behandlet på *Sosiologen.no*. Under vignetten «Miljøsosiologi i dag» inviterte en til debatt om sosiologiens rolle i formingen av en grønn samfunnsorden. Syv tekstbidrag ble presentert: *Den økologiske kritikk* av Henrik Jøker Bjerre, *Vil du dette utallige gange mere?* av Andreas Beyer Gregersen, *På leting etter en oljesosiologi* av Bård Lahn, *Sosiologi og naturforståelse* av Willy Guneriussen, *Tid og miljøet* av Barbara Adam, *En ny tilnærming til sosial handling* av Vilde Blix Husby, samt *Vår paradoksale naturforståelse* av Gisle Andersen.³

Tekstene berører varierte tema og synsvinkler. Noen drøfter sosiologiens møte med miljøtemaet i generell forstand, mens andre fordyper seg i spesifikke perspektiver og tankespor. Fellestrekket er at relasjonen mellom natur og samfunn belyses, problematiseres og diskuteres, samtidig som det fremmes argumenter om at sosiologien må utvide sitt analytiske blikk. Dette gjør tekstene velegnet som diskursanalytisk empiri, der vi betrakter dem som innspill i en pågående problematisering av sosiologiens posisjonering. Det primære spørsmålet blir: *Hva søker tekstene i retning av, og hvilke variasjoner utspilles mellom dem?* Et sekundært spørsmål sikrer at vi hever blikket: *I hvor stor grad relateres tekstene til de ni diskursene skissert ovenfor, og hvilke effekter har dette?*

Sosiologiens møte med natur/samfunn-veven

Sosiologitekstene rommer en felles vilje til å belyse, problematisere og diskutere relasjonen mellom samfunnsliv og naturmiljø. Relatert til de ni diskursene, møter vi en sosiologi som frigjør seg fra den begrensede posisjonen den har utøvd i diskursene 1–2 og 6, og som isteden trer fram som en proaktiv leverandør av nye innsikter med forankring i mer radikale diskurser.

3. Tekstene ligger på <https://sosiologen.no>

Willy Guneriussen slår fast at ethvert levende vesen påvirker sine naturgitte omgivelser, og at én art under gitte betingelser kan skade livsvilkårene til alle, inklusive seg selv. Menneskets særpreg er at vår påvirkning er potensielt grenseløs. Guneriussen peker på hvordan teknologiutviklingen, vår evne til å utnytte energi, vekstmekanismen og den stadig mer markante naturutnyttelsen har skapt endringer så markante at naturen, fra å være en stabil forutsetning for livene våre, er blitt en trussel for det moderne samfunnet.

Gitt dette, anses det som et problem at naturmiljøet har en sekundær status i sosiologien. Gisle Andersen sier at faget ble konstituert via en dualisme mellom det sosiale og det naturlige – der samspillet med naturmiljøet, samt dets betydning for sosial handling og samfunnsforhold, langt på vei ble ekskludert fra det sosiologer skulle befatte seg med.⁴ Vilde Blix Husby slår fast at sosiologien «har et stort, uutnyttet potensiale til å utvikle seg på miljø- og klimafeltet», på et vis som bør handle om mer enn folks holdninger til miljøtema eller statistikk over forbruksmønstre.

Andersen konkretiserer en slik tanke gjennom å henvise til et forskningsprogram lansert på 1970-tallet, der en påsto at sosiologien var fanget av det vekstbaserte framskrittets fortelling: *Menneskearten er i stand til å skape den verden vi vil; ethvert problem er løsbart; framskrittet kan fortsette i det uendelige* (jf. tenkemåten i diskurs 1–2). Mot dette ble en alternativ fortelling fremmet: *Som andre arter er vi relasjonelt involvert i en biotisk virkelighet. Våre handlinger inngår i intrikate samspillslinjer som skaper endringer i naturen. Veksten og framskrittet kan ikke være uendelig i en endelig verden* (formulert på variert vis i diskurs 3–5).

Selv om sistnevnte posisjon er radikal, opererer også den med en dualistisk todeling mellom natur og samfunn, med den følge at sosiologien lett ender som en restkategori: *Naturvitenskapen* avdekker realitetene. *Økonomien* tilbyr rasjonelle tiltakspakker som kalibreres for å fungere via markedsmekanismer. *Statsvitenskapen* avklarer hvordan ulike statlige nivåer, organer og styringstradisjoner kan tilordnes og systematiseres. Det som gjenstår blir å sjekke folks holdninger, intensjoner og vilje til handling – betraktet som sosiale feilkilder som må rettes opp via de andre fagfeltenes kunnskap.

Vilde Blix Huseby, Geir Andersen og Willy Guneriussen møtes i en felles vilje til å forme en sosiologi som favner bredere og har ambisjon om mer – ikke minst fordi *antropocen* ifølge Guneriussen rommer en ontologisk endring, skapt gjennom «ekspansjonen av moderne teknologi, institusjoner, kultur og sosiale strukturer». Når vi gjennom våre samfunnsmessige aktiviteter har endret hvordan verden fungerer, er tiden overmoden for å justere hvordan sosiologien betrakter, forstår og analyserer virkeligheten.

Med referanse til Ulrich Beck framhever Vilde Blix Husby hvordan naturen som fysisk virkelighet påvirker samfunnet mer enn før – samtidig som denne naturen er en samfunnsliggjort størrelse, ettersom det ikke finnes miljøproblemer som ikke er samfunnsproblemer. En slik tanke, der *natur er samfunn* og *samfunn er natur*, betinger at sosiologi og naturvitenskap i større grad inkorporerer kunnskap på tvers. Det er ikke lenger rasjonelt å opprettholde et uoverstigelig skille mellom kunnskapsfeltene, sier Willy Guneriussen: «Samfunnet er ikke bare sosialt og naturen er ikke bare naturgitt» i den verden vi lever i.

Ifølge Andersen er aktør-nettverks-teori, STS-feltet, risikoanalyser og governmentality-analyser bærere av en utvidet kunnskapsforståelse, der vår virkelighet ses som konstruert gjennom prosesser som rommer både noe *sosialt* (konstituert via begreper, ideer og symboler) og *materielt* (formet via vår forankring i og anvendelse av ressurser, instrumenter

4. Gisle Andersen henviser bl.a. til hvordan Durkheims *sosiale fakta* og Webers *sosiale handlinger* rendyrker et fokus på «det sosiale». Materielle/naturnære faktorer nevnes både av disse to og ikke minst av Karl Marx, men dette har ifølge Andersen ikke preget sosiologien.

og teknikker). Betingelsen er at vi legger bak oss sosial-konstruktivismen. Dersom vi kutter prefikset *sosial*, åpner vi for en konstruktivisme der varierte elementer framstår som likestilte i konstruksjonsprosessen. Det vesentlige blir ikke lenger hva som er hva, men hvordan de empirisk aktuelle elementene brynes, samspiller, relateres og ordnes, samt hvilke effekter dette har for våre erfaringer og praksiser.

Et mylder av miljøsociologiske strategier

De syv sosiologitekstene søker alle å tilskrive natur/samfunn-veven en mer sentral posisjon i sosiologien, men hva slags innsikter faget skal levere er de ikke nødvendigvis enig om. Det siste er ikke overraskende, gitt tesen om at vi befinner oss i *en transformativ problematiseringsprosess* – der et mylder av ulike stemmer brynes mot hverandre, uten at det er gitt hva slags orden vi er i ferd med å etablere. La meg forsøke å fange inn noen av nyansene som utspiller seg, supplert med korte antydninger om hvordan innspillene næres av de ni miljødiskursene.

Ifølge Willy Guneriussen er oppgaven vi står overfor «å finne måter å begrense oss på». Vilde Blix Husby gjentar budskapet, og bruker det til å avklare hva hun ser som en god og relevant miljøsociologi: «Vi må kunne forstå og beskrive de prosessene som fører til økt forbruk og stadig mer press på naturressurser og atmosfære. Og vice versa: Hvilke mekanismer er avgjørende i tilfellene der man klarer å snu utviklingen mot overforbruk?». Slike formuleringer er ikke nøytrale. Snarere formes de i forlengelsen av diskurs 3 (den økologisk-etiske kritikken) og 7 (grønn transformasjon gjennom begrensning).

At forskeren blir diskursutøver, ser vi også i *Den økologiske kritikk* av Hans Jøker Bjerre. Han beskriver hvordan kapitalismen har justert seg i møtet med både sosial kritikk (klasseforskjeller, utbytting og urettferdighet) og individforankret kritikk (fremmedgjøring, konformitet og manglende selvrealisering). På 1970-tallet vokste så den økologiske kritikken fram, der Arne Næss artikulerte «et økologisk selv», som eksisterte i relasjon til naturmiljøet. Kapitalismen lyktes også denne gangen, gjennom å temme vekstkritikken og omdanne det økologiske selvet til en grønn forbruker med miljøvennlig livsstil. Mot dette søker Bjerre å revitalisere det jeg kategoriserer som diskurs 3, med sikte på å vise dens potensial til å bli en uforutsigbar politisk kraft i formingen av framtidssamfunnet.

Et beslektet landskap møter vi i Barbara Adams tekst *Tid og miljøet*. Ambisjonen er å studere komplekse prosesser der virkelighet skapes i samspillet mellom natur og kultur: «Vi er naturen, vi konstituerer naturen, og vi skaper naturen gjennom våre handlinger, under vilkår som – i høy grad – er innrammet av evolusjonen og historien». Ifølge Adams er utfordringen at vi har fjernet oss for mye fra livets variasjoner, temporalitet og sykluser. Isteden har vi blitt fanget i en lineær, industriell tidsakse, der ressurser hentes ut og standardiserte varer produseres, omsettes, brukes og kastes. Krav om effektiv tidsbruk og økt produktivitet medfører at vi mister forståelsen for hvordan økosystemer er skapt gjennom en lang tilblivelseshistorie, der matjord har fått sin livskraft gjennom tusenvis av år. Den mekanisk-økonomiske logikken er samtidig koblet til en vitenskapelig idé om at tiden er reversibel og at skader kan rettes opp. Vi møter dette blant annet i tanken om at skadet jord kan bringes tilbake til dens originale tilstand. Dette legitimerer risikotaking. Det vi ødelegger i dag kan repareres i morgen, tenker vi, uten å reflektere over at vitenskapelig kunnskap gjerne utvikles i laboratoriet, avskåret fra både økologisk kontekst og livets rytme.

Adams budskap er at *maskin-, økonomi- og laboratorietiden* må forstås som en helhetlig konfigurasjon, som bringer blikket vårt bort fra komplekse, virkelighetsskapende aktiviteter. Dette får miljømessige konsekvenser. Kjemiske prosesser, ozonreduksjon, luft- og

vannforurensing, CO₂-nivået i atmosfæren, stråling eller nye sykdommer preges alle av at skadelige effekter oppstår usynlig og under overflaten, inntil de materialiserer seg som symptomer og begrepsfestes gjennom vitenskapen. Avstanden i tid blir slik til en språklig avstand, der *symptom*, *årsak* og *langtidsvirkning* behandles gjennom ulike begrepsapparater.

Tidsbildeperspektivet åpner for en kraftfull kritikk av diskursene 1, 2, 6 og 9, samtidig som det kan anvendes som ressurs i andre diskurser. Når vi betrakter et landskap, sier Adam, ser vi historiske beretninger om aktivitet – preget av vind, vær og klima, av naturens vekstsykluser, av dyre- og menneskeliv. Et landskap blir slik en beretning om virkelighetsskapende aktivitet, der usynlige prosesser, forbindelser og krefter – naturlige så vel som kulturelle – er innleiret i det vi ser foran oss. Slik søker Adam å overskride dualismen mellom natur og kultur, med sikte på å etablere en helhetlig forståelse av miljøets «latens og immanens, tempo og intensitet, kontingens og kontekstavhengighet, rytmer og tidsskalering av forandring, fortidens påvirkninger og overførselen av disse til en åpen fremtid».

Det sosiologiske tekstmaterialet rommer en oase av virksom diskurs. Derfor er det interessant at også diskursperspektivet løftes fram – ikke i dets foucauldianske variant, men med forankring i Ernesto Laclau og Chantall Mouffe (1985). Andreas Gregersens tekst har et politisk, nærmest aktivistisk anslag, der han vil gjenvinne den radikale kraften i *bærekraft* gjennom å frigjøre begrepet fra «kapitalismens velgjørende hånd». For å klargjøre operasjonen gis et grundig innblikk i Laclau og Mouffes komplekse terminologi, som så anvendes til å utlede hvordan bærekraftbegrepets opprinnelige kraft (forankret i diskurs 3, 4 og 5) ble slukt gjennom etableringen av den økologiske moderniseringen (diskurs 6).

Budskapet er at *bærekraft* befinner seg i en slagmark fylt med ulike aktører, interesser og perspektiver. Gradvis har begrepet blitt utnyttet til å rettfærdiggjøre veivalg som, ifølge Gregersen, *ikke* er økologisk bærekraftige. Mot dette søker han å etablere en antagonistisk konfrontasjon, rettet mot både kapitalisme, globalisering og demokrati – som enten må bevise at de kan bidra til framtidig bærekraft eller støtes ut av den hegemoniske artikulasjonen. Det vi bringer inn i her, er tydelig forankret i den nymarxistiske økokritikken (diskurs 5), med vekt på å utfordre miljøsociologien til å innta en mer aktivistisk posisjon.

Herfra bringes vi videre til praksisteorier, som kan sies å tilby sosiologisk innsikt av verdi for en grønn omstilling, kanskje spesielt slik denne formes gjennom diskurs 6 og 8? Vilde Blix Husby henviser til Elisabeth Shove, som søker å overkomme natur/samfunn-dualismen gjennom å legge til grunn at praksiser konstitueres, utvikler seg, består eller forsvinner gjennom samspill mellom og konfigurasjoner av både materielle, sosiale og individuelle elementer. Lignende perspektiver er virksomme når Bård Lahn belyser hvordan oljen gjøres flytende og mobiliseres som politisk maktfaktor, hvordan den er koblet til nyliberale praksiser der vi alle ses som atomiserte entreprenører – samt hvordan sosiologien kan bidra til å etablere nye praksiser som leder fram mot et lavkarbonsamfunn. Willy Guneriusen peker tilsvarende på at det moderne samfunnet har gjort seg avhengig av fossil energi, kontinuerlig vekst, økende velstand og forbruk – men at miljøsociologien kan bidra til forming av grønnere praksiser der mobilitet, infrastruktur, bosetningsmønster, bygningsmaterialer, energibruk, livsstil og forbruk fungerer i henhold til kunnskapen om *planetariske grenser*.⁵

Stikkordet *kunnskap* sender oss tilbake til Gisle Andersens tekst. Her framheves det at selv om miljøkrisene viser hvor komplekse og uregjerlige økosystemene er, søker vi likevel å løse problemene gjennom instrumentelle systemer der alt tilsynelatende er målbart og regjer-

5. Jf. <https://www.stockholmresilience.org/research/planetary-boundaries/planetary-boundaries/about-the-research/the-nine-planetary-boundaries.html>

lig. Paradokset er sosiologisk relevant, ettersom kunnskapsdannelsen innvirker på «hvordan naturen gjøres relevant for samfunnet, for vår kjennskap til problemene og for hvordan vi forsøker å løse dem». Poenget er ikke å overprøve naturvitenskapen, men å ta på alvor at vår viten om naturen ikke kan skilles fra det *apparatet* av prosedyrer, metoder og instrumenter som frambringer kunnskapen (jf. Latour, 2004). Andersen bruker *den globale middeltemperaturen* som eksempel, ettersom dette tallet bare kan etableres via målbare indikatorer, avanserte måleinstrumenter, loggføring, komplekse modeller, beregninger og simuleringer, samt rapportering og videreformidling. Det hele hviler på et premiss om at miljøeffekter og sannsynligheten for ulike utfall er kalkulerbare, og at det legitimeres med behovet for å finne et nyttemaksimerende balansepunkt der naturen kan utnyttes uten å ødelegges.

En slik analyse gir ifølge Andersen innblikk i hvordan natur/samfunn-veven identifiseres, konstrueres og formes. Menneskeheten er kanskje i ferd med å erkjenne at vi ikke mestrer naturen (jf. diskurs 8), men vi opprettholder likevel systemer som forutsetter at mestring er mulig (diskurs 2, 6 og 9).⁶ Slike paradokser, og brytningene mellom dem, innvirker på hvordan natur/samfunn-virkeligheten konstitueres og fungerer. Er vi her ved kjernen av hva en antropocen sosiologi bør ta ansvaret for å utvikle kunnskap om?

Miljøsosiologiens orientering: radikal, pragmatisk eller begge deler?

Essayet startet med den holocene tidsepoken, de voksende miljøproblemene og ulike diskursive responser på disse. Derfra beveget vi oss inn i syv miljøsosiologiske tekster publisert gjennom 2019. Det ble lagt til grunn at disse kunne ses som del av forhandlinger om både sosiologiens og politikken orientering. I tekstmaterialet møtte vi en sterk kritikk av sosiologiens dualistiske inndeling mellom natur og samfunn – samt en variert rekke med posisjoner og analytiske redskap innrettet mot utforskning av natur/samfunn-veven.

Innledningsvis nevnte jeg at overgangen fra en diskursiv orden til en annen kan belyses via begrepet *problematisering*. Det er hva jeg har søkt å bevege meg inn i: En belysing av pågående prosesser der sosiologien betraktes, utfordres, diskuteres og søkes justert i nye retninger. Samtidig har jeg med varsom hånd lest det empiriske materialet i relieff mot de skiserte miljødiskursene. Det har gradvis blitt tydeliggjort hvordan forfatterne henter kraft fra diskurs 3, 4, 5, 7 og 8. Diskurs 1, 2 og 6 betraktes derimot med kritisk blikk, mens diskurs 9 ikke berøres.

I sum betyr dette at de syv tekstene framstår med slagside, preget av kritisk holdning til det å forankre det grønne skiftet ensidig i teknologiutvikling og effektivisering. Willy Guneriussen ser det sistnevnte som utslag av et pågående arbeid med å koble økonomisk vekst fra materielt overforbruk. Ettersom dette løftet om *frakobling* så langt ikke har medført redusert naturutnyttelse, stemples strategien som grønnvasking. Mot dette spør Guneriussen om en offensiv miljøsosiologi burde ha som premiss at samfunnet ikke er vellykket før det ivaretar sitt langsiktige livsgrunnlag? En slik tanke impliserer utvilsomt et sterkt krav, som bringer den økologiske etikken og de transformative diskursene inn i sosiologiens kjerne – med forventning om at faget skal skape kunnskap om vekstmekanismen og hvordan vi kan frigjøres fra dens skadelige effekter. Langs et slikt spør kan vi også mobilisere begreper om sosial ulikhet og samfunnets samholdskraft, forstått som avgjørende komponenter på veien til bedre balanse i natur/samfunn-veven.

6. Rommet mellom mestrer / mestrer ikke utgjør omdreiningspunktet i *Framtidens Norge* (Hammer, 2018).

Forrige avsnitt griper inn i det jeg forsøkte å oppnå med boka *Framtidens Norge* (Hammer, 2018). Om jeg med det skifter posisjon fra diskursanalytiker til diskursutøver, erkjenner jeg at mitt vekstkritiske ståsted er beslektet med posisjonen til de forfatterne som har kommet til orde i denne teksten. Samtidig åpner min analyse for kritiske motspørsmål: Så lenge verden unngår akutte miljøkriser, samtidig som nye, instrumentelle løsningsgrep (klimakvoter, vind- og solkraft, elbiler osv.) bidrar til realisering av et grønt skifte, vil vel den grønne moderniseringen (diskurs 6) beholde sin formative kraft? Kan ikke miljøsociologien risikere å gjøre seg uviktig, dersom den stiller seg i opposisjon til den dominerende diskursen? Dette er spørsmål i slekt med det grønne politiske partier daglig konfronteres med. For sosiologiens del vil jeg anbefale en pragmatisk, flerfoldig strategi – der miljøsociologer bidrar til det etablerte moderniseringssporet, samtidig som det gis rom for mer kritisk vitendannelse, relatert til den økologisk-etiske kritikken og til den grønne transformasjonen.

Referanser

- Dobson, A. (2007). *Green Political Thought*. London-New York: Routledge.
- Dryzek, J. (2013). *The Politics of the Earth. Environmental Discourses*. Oxford: Oxford University Press.
- Foucault, M. (1997). *Ethics, Subjectivity and Truth. Essential works of Foucault 1954-1984. Volume 1*. London: Penguin Books.
- Foucault, M. (1999). *Diskursens orden*. Oslo: Spartacus Forlag.
- Garforth, L. (2018). *Green Utopias. Environmental hope before and after nature*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, A. (2011). *The Politics of Climate Change*. Cambridge: Polity Press.
- Hamilton, C. (2017). *Defiant Earth*. Cambridge: Polity Press.
- Hammer, S. (2001). Diskursbegrepet i sosiologisk relieff. *Sosiologi i dag*, 31(4), 7–24.
- Hammer, S. (2016). *Fra evig vekst til grønn politikk*. Oslo: Vidarforlaget.
- Hammer, S. (2017). *Foucault og den norske barnehagen*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Hammer, S. (2018). *Framtidens Norge – på sporet av et grønnere samfunn*. Oslo: Vidarforlaget.
- Jakobsen, O. (2017). *Transformative Ecological Economics*. New York: Routledge.
- Laclau, E. & Mouffe, C. (1985). *Hegemony and Socialist Strategy*. London: Verso.
- Latour, B. (2004). *Politics of Nature: How to Bring the Sciences into Democracy*. Cambridge.: Harvard University Press.
- Næss, A. (1999). *Økologi, samfunn, livsstil. Utkast til en økosofi*. Oslo: Bokklubben dagens bøker.
- Pave Frans (2015). *Laudato Si' – On Care for Our Common Home*. Huntington: Our Sunday Visitor.
- Wapner, P. (2010). *Living through the end of Nature*. Cambridge: The MIT Press.